

A Study of the Acquaintance of Tollāb (Theology Students) in Different Levels of Seminary Schools with the Performance of Velāyat-e Faqih (Guardianship of the Jurist) During Four Decades of the Islamic Republic of Iran¹

Ali Akbari Moallem¹

1. Assistant Professor, Institute of Islamic Sciences and Culture; Member of the Association for Political Studies, Qom, Iran. a.akbarimoallem@isca.ac.ir

Abstract

The purpose of the present study is to review how much theology students in different levels of seminary schools in Iran are familiar with the performance of Velāyat-e Faqih (guardianship of the Islamic jurist) during the past four decades of the Islamic Republic of Iran. The method of study is survey research by which the functional indices of Velāyat-e Faqih were explored in terms of three distinguished categories of religious, judiciary, and executive guardianship of the Vali-e Faqih according to his duties and authorities in the constitution. Statistical population of the research consisted of male and female theology students aged 18 to 70 studying and doing scientific and missionary works within four levels (1, 2, 3 & 4) in seminary schools and centers in 1395 S.H. Research sample involved 1109 people and the data was analyzed using SPSS software. The results showed that 54/69% of Tollāb have had awareness of the performance of Velāyat-e Faqih in different positions during the past four decades that is evaluated as good in general. Besides, the results showed that some background variables such as Tollāb's gender, nationality, and parents' education have no effect on their acquaintance with the performance of Velāyat-e Faqih while some other variables including their marital status, place of living, age, years of education, education level, place of education, and parents' job have a significant role in this regard.

Keywords: Tollāb (Theology Students), Velāyat-e Faqih (Guardianship of the Islamic Jurist), Constitution, Islamic Republic of Iran, Vali-e Faqih.

---

1. The present article is extracted from the author's research project conducted in the Research Institute of Islamic Science and Culture in 1399 S.H.

Received: 2020/07/18; **Accepted:** 2021/09/20

© the authors

<http://sm.psas.ir/>

Publisher: Political Studies Association of the Seminary

بررسی میزان آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه‌های علمیه با عملکرد ولایت فقیه در چهار دهه جمهوری اسلامی ایران^۱

علی اکبری معلم^۱

۱. استادیار، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی؛ و عضو انجمن مطالعات سیاسی حوزه، قم، ایران
a.akbarimoallem@isca.ac.ir

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی میزان آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه‌های علمیه با عملکرد ولایت فقیه در چهار دهه گذشته جمهوری اسلامی ایران است. روش پژوهش پیمایشی بوده و شاخص‌های عملکرد ولایت فقیه مطابق وظایف و اختیارات ولی فقیه در قانون اساسی و به تفکیک سه منصب ولایت دینی، قضایی و اجرایی فقیه حاکم بررسی شد. جمعیت آماری این پژوهش، طلاب مرد و زن بین سنین ۱۸ تا ۷۰ سال هستند که در چهار سطح ۱، ۲، ۳ و ۴ در مدارس و مراکز حوزوی در سال ۱۳۹۹ در حال تحصیل و انجام فعالیت‌های علمی و تبلیغی می‌باشند. حجم نمونه آماری ۱۱۰۹ نفر بوده و داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار spss مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. یافته‌های پژوهش نشان داد که ۶۹/۵۴ درصد طلاب با عملکرد ولایت فقیه طی چهار دهه گذشته در مناصب مختلف، آگاهی دارند که در مجموع، خوب ارزیابی شده است. همچنین نتایج نشان داد که متغیرهای زمینه‌ای جنس، تابعیت و تحصیل والدین در میزان آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه تأثیر ندارند، اما متغیرهای زمینه‌ای وضعیت تأهل، محل سکونت، سن، مدت زمان تحصیل، مقطع تحصیلی، محل تحصیل و شغل والدین در میزان آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه مؤثر بوده است.

واژه‌های کلیدی: طلاب، ولایت فقیه، قانون اساسی، جمهوری اسلامی ایران، ولی فقیه.

---

۱. پژوهش حاضر مستخرج از پروژه تحقیقی نگارنده در پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی بوده که در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

۱. مقدمه

از جمله موضوعات مربوط به ولایت فقیه، عملکرد ولایت فقیه می‌باشد. مسأله اصلی مورد توجه پژوهش حاضر این است که ولایت فقیه که از اصول مهم قانون اساسی است و نظام جمهوری اسلامی ایران بر محور ولایت فقیه اداره می‌شود، طی چهار دهه گذشته دارای چه عملکردی بوده و چند درصد طلاب حوزه‌های علمیه با عملکرد آن آشنایی دارند؟ تا بتوان به استمرار حمایت آگاهانه طلاب از نظام، اطمینان یافت. به عبارت دیگر، نگرانی موجود این است که طلاب طرفدار نظریه اسلام سیاسی که برای تأسیس نظام جمهوری اسلامی فداکاری کردند، آیا اکنون نیز از انگیزه کافی برای جانفشانی در راه استمرار حاکمیت نظام با محوریت ولایت فقیه برخوردارند؟ روشن است که این آمادگی با آگاهی و آشنایی مداوم به دست می‌آید و موجب تقویت انگیزه می‌شود. چون مرحله آشنایی، پایه التزام و رفتار طلاب به حساب می‌آید، لازم است آشنایی مروجان اصلی ولایت فقیه با عملکرد ولایت فقیه مورد بررسی قرار گیرد. بنابراین، پرسش اصلی این است که میزان آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه‌های علمیه با عملکرد ولایت فقیه چقدر است؟

سؤالات فرعی پژوهش نیز عبارتند از:

- ۱) مهم‌ترین شاخص‌های عملکرد ولایت فقیه در ابعاد مختلف کدام است؟
  - ۲) میزان آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه‌های علمیه با عملکرد ولایت فقیه در منصب ولایت دینی چقدر است؟
  - ۳) میزان آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه‌های علمیه با عملکرد ولایت فقیه در منصب ولایت اجرایی چقدر است؟
  - ۴) میزان آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه‌های علمیه با عملکرد ولایت فقیه در منصب ولایت قضایی چقدر است؟
- بررسی‌های انجام شده نشان داد که در آثار موجود در خصوص عملکرد ولایت فقیه در منصب سه‌گانه، شاخص‌های مربوطه استخراج نشده و به شکل پرسش‌نامه یا مصاحبه درنیا آمده و پیمایشی در مورد آن صورت نگرفت.

۲. الگوی طبقه‌بندی عملکرد ولایت فقیه

برای طبقه‌بندی و تبیین مباحث مربوط به عملکرد ولایت فقیه از سیره و رویه جاری فقها و صاحب‌نظران،

بویژه امام خمینی در طرح و بررسی مباحث مربوط به موضوع ولایت فقیه در آثار خود استفاده شده است. چون نظام جمهوری اسلامی ایران براساس نظریه امام خمینی تأسیس شد و ایشان به عنوان ولی فقیه و رهبر جامعه، قانون اساسی را پذیرفت و آن را امضاء کرد، در نتیجه، عملکرد ولی فقیه براساس وظایف ولایت فقیه از دیدگاه امام خمینی و مطابق قانون اساسی، مبنای پژوهش حاضر قرار گرفت.

بنابراین، مباحث این پژوهش در سه قسم عملکرد ولایت فقیه در منصب ولایت دینی، در منصب ولایت قضایی و در منصب ولایت اجرایی طبقه‌بندی و ساماندهی شده است. نکته دیگر اینکه بین سه قسم مذکور، پیوستگی وجود دارد، یعنی آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه در هر سه قسم آن لازم بوده و مبنای قضاوت قرار می‌گیرد و آشنایی طلاب با یک قسم از عملکرد ولایت فقیه بدون آشنایی با اقسام دیگر، فهمی ناقص و ناتمام است.

۳. تعاریف مفهومی

در این جا برخی از مفاهیم تحقیق تعریف می‌شود:

۱-۳. آشنایی

آشنایی در لغت به معنای اطلاع، آگاهی و شناسایی آمده است (دهخدا، ۱۳۷۳: ج ۱، ص ۱۱۰؛ انوری، ۱۳۸۱: ج ۱، ص ۱۱۷؛ عمید، ۱۳۶۳: ج ۱، ص ۴۷). منظور از مفهوم آشنایی در اینجا اطلاع و آگاهی است (اکبری معلم، ۱۳۹۳: ص ۱۰۳). در واقع پژوهش حاضر به دنبال کشف میزان اطلاع و آگاهی طلاب با عملکرد ولایت فقیه در ابعاد سه‌گانه می‌باشد.

۲-۳. طلاب

منظور از طلاب در اینجا مجموعه‌ای از افرادی است که برای تحصیل علوم دینی در مراکز و مدارس حوزوی تحت پوشش مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه و یا به صورت آزاد در شهر قم مشغول به تحصیل دروس حوزوی می‌باشند. این افراد اعم از مرد و زن، پیر و جوان و ایرانی و غیر ایرانی است.

۳-۳. حوزه علمیه

منظور از حوزه علمیه، مدارس و مراکز آموزشی و پژوهشی علوم دینی است که محل تحصیل علوم دینی منبعث از قرآن و اهل بیت (ع) می‌باشد (طارمی‌راد و همکاران، ۱۳۹۳: ج ۱۴).

۳-۴. عملکرد ولایت فقیه

منظور از عملکرد ولایت فقیه، مجموع فعالیت‌هایی است که فقیه حاکم در جمهوری اسلامی ایران براساس وظایف و اختیارات مذکور در قانون اساسی و نظر امام خمینی در سه منصب ولایت دینی، قضایی و اجرایی، پس از پیروزی انقلاب اسلامی در جمهوری اسلامی ایران انجام داده است.

۳-۵. شاخص

شاخص در لغت به معنای نشانه، نشان‌دهنده و الگو آمده است (دهخدا، ۱۳۷۳: ج ۸، ص ۱۲۳۱؛ انوری، ۱۳۸۱: ج ۱، ص ۴۳۹۷). در فرهنگ علوم اجتماعی، شاخص را به معنای نشانه یا اندازه‌ای از یک مفهوم تعریف نموده‌اند که بر پایه یک رشته از مشاهدات استوار است (کولب و جولیس، ۱۳۸۴: ص ۵۴۰). اما منظور از شاخص در پژوهش حاضر، نشانه و مفاهیم برجسته در عملکرد ولایت فقیه در سه قسم یاد شده است؛ نشانه‌هایی که با کمک آن‌ها می‌توانیم میزان آشنایی و یا عدم آشنایی طلاب را با عملکرد ولایت فقیه در ابعاد مختلف کشف و بررسی نماییم.

۴. روش‌شناسی تحقیق

در پژوهش حاضر از روش تحقیق پیمایشی^۱ استفاده شده است. از آنجا که می‌خواهیم با نگاه کلان و در سطح گسترده نسبت به میزان آشنایی یا عدم آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه‌های علمیه با عملکرد ولایت فقیه دست یابیم، بهترین روش برای تحقق آن، روش پیمایشی می‌باشد که ظرفیت جمعیت کلان را دارا است. همچنین از ابزار مطالعه کتابخانه‌ای و پرسش‌نامه برای گردآوری اطلاعات استفاده شده است.

۴-۱. جمعیت آماری

جمعیت آماری این پژوهش، طلاب مرد و زن بین سنین ۱۸ تا ۷۰ سال هستند که در چهار سطح ۱، ۲، ۳ و ۴ در مدارس و مراکز حوزوی در سال ۱۳۹۹ در حال تحصیل و انجام فعالیت‌های علمی و تبلیغی می‌باشند.

۴-۲. حجم نمونه آماری

حجم نمونه آماری مطابق فرمول نمونه‌گیری کوکران^۱ ۳۸۳ نفر تعیین شده است؛ اما به دلیل اهمیت و حساسیت موضوع، تعداد نمونه به ۱۱۰۹ نفر افزایش داده شد تا بدین وسیله ضریب اطمینان به واقعیت افزایش یابد. چرا که در حجم نمونه کوچک، افزایش اندکی در تعداد نمونه منجر به افزایش زیادی در دقت نمونه‌گیری و کاهش خطای نمونه‌گیری می‌شود (دواس، ۱۳۹۰: ص ۷۸).

جدول شماره ۱- توزیع حجم نمونه آماری طلاب

ردیف	تعداد طلاب مرد و زن در سطوح مختلف تحصیلی								
	سطح یک		سطح دو		سطح سه		سطح چهار		
	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	
جمع	۹۰	۲۱	۲۵۲	۷۱	۳۹۵	۷۳	۱۷۸	۲۹	۱۱۰۹

۵. عملکرد ولایت فقیه در جمهوری اسلامی ایران

از آنجا که عملکرد ولی فقیه براساس وظایف ولایت فقیه از دیدگاه امام خمینی و مطابق قانون اساسی مبنای پژوهش حاضر قرار گرفت، در اینجا نخست برخی از وظایف مهم ولایت فقیه، از نظر امام خمینی و قانون اساسی مورد بررسی قرار گرفته و سپس به سرفصل عملکرد ولی فقیه طی چهار دهه گذشته پرداخته می‌شود.

برخی از وظایف ولی فقیه از دیدگاه امام راحل خمینی عبارتند از: تبلیغ عقاید، احکام و نظامات اسلام جهت اجرای آن (امام خمینی، ۱۳۷۸: ص ۱۱۶)، دادرسی، قضاوت و رفع منازعات بین اشخاص (همان: ص ۶۰، ۶۴)، اداره امور جامعه و حفظ نظام جامعه اسلامی (همان: ص ۴۰)، جلوگیری از تعدی دشمنان و دفاع از کشور (همان: ص ۴۴)، تأمین امنیت و رفاه نسبی برای عموم (همان: ص ۵۷، ۶۲؛ امام خمینی، ۱۳۷۸ الف: ج ۴، ص ۲۰۱؛ ج ۵، ص ۵۱۸؛ ج ۱۹، ص ۵۱)، خدمت به مردم، مخصوصاً به طبقات محروم (امام خمینی، ۱۳۷۸ ب: ص ۴۴؛ همان، ۱۳۷۸ الف: ج ۴، ص ۲۰۱؛ ج ۱۸، ص ۷۸، ۸۰-۸۱؛ ج ۲۱، ص ۴۲۶) و جلب رضایت مردم (همان: ج ۱۶، ص ۴۹۱؛ ج ۱۷، ص ۲۵۳؛ ج ۱۸، ص ۳۷۸-۳۷۹؛ ج ۲۱، ص ۴۲۶).

1. Cochran.

برخی از وظایف رهبری مطابق اصل ۱۱۰ قانون اساسی عبارتند از: تعیین سیاست‌های کلی نظام و نظارت بر حسن اجرای آن، نصب و عزل و قبول استعفاى فقهای شورای نگهبان، عالی‌ترین مقام قوه قضائیه، رئیس سازمان صدا و سیما، رؤسای قوای مسلح و حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه‌گانه. با توجه به دیدگاه امام خمینی و قانون اساسی، می‌توان عملکرد ولایت فقیه را پس از پیروزی انقلاب اسلامی براساس مناصب ولایت فقیه^۱ و وظایف مذکور، در سه محور ذیل طبقه‌بندی کرد:

الف) عملکرد ولایت فقیه در منصب ولایت دینی

از وظایف ولایت فقیه در باب منصب ولایت دینی، ترویج و تعمیق باورهای اسلامی در جامعه است. ولی فقیه متناسب با نیاز جامعه و مطابق منصب مذکور در چهار دهه گذشته، اقداماتی را انجام داده که برخی از مهم‌ترین آن‌ها به شرح ذیل است:

- تأسیس و تقویت نهادهای انقلابی فرهنگی اجتماعی: مانند دفتر تبلیغات اسلامی (مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷: ص ۱۰۲)، شورای عالی انقلاب فرهنگی (همان: ص ۱۹۴)، سازمان تبلیغات اسلامی (همان: ص ۱۲۶)، مرکز جهانی علوم اسلامی (همان: ص ۲۹۳)، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی (همان: ص ۲۷۹)، مجمع جهانی اهل بیت (ع) (همان: ص ۲۸۳)، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها (همان: ص ۳۰۷) و ستاد احیای امر به معروف و نهی از منکر (همان: ص ۱۵۴). البته هر یک از این نهادها دارای کارنامه قابل قبولی طی چهار دهه گذشته هستند که در جای خود قابل تحلیل است.

- احداث و توسعه بناهای دینی به عنوان نمادهای حضور دین در عرصه اجتماع: گسترش مساجد، زیارتگاه‌ها، مدارس علوم دینی، کتابخانه‌ها، مصلی‌های نماز جمعه سراسر کشور، تکیه‌ها و حسینیه‌ها (ذوعلم، ۱۳۹۰-۱۳۹۱: ص ۱۳۶).

- احیای شعائر و نمادهای دینی (همان: ص ۱۲۶): از قبیل برگزاری نماز جمعه، عید فطر، اعتکاف، مراسم دعای عرفه، شب‌های قدر، برائت از مشرکین در ایام حج، سوگواری حضرت اباعبدالله الحسین (ع).

۱. مناصب سه‌گانه ولایت فقیه به شؤن، مسئولیت‌ها و اختیارات تفویض شده به مجتهد و فقیه جامع شرایط توسط شرع مقدس اطلاق می‌شود. منصب افتا یعنی اختیار صدور فتوا و حکم شرعی برای مقلدان و انجام امور دینی مربوط به جامعه براساس ولایت دینی و معنوی ولی فقیه. منصب حکومت و اجرا یعنی اختیار ولی فقیه برای تشکیل حکومت جهت اجرای احکام و قوانین الهی. منصب قضا یعنی اختیار ولی فقیه برای دادرسی و حل و فصل دعاوی مردم و صدور حکم (مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی، ۱۳۸۹: ص ۸۰۶-۸۰۷).

- پیشگیری از سوء استفاده از مذهب و شکل‌گیری فرق انحرافی (همان: ص ۱۲۳).
 - پیشگیری از دولتی شدن دین با حفظ استقلال حوزه‌ها و نهادهای دینی (همان: ص ۱۲۶).
 - تقویت ارتباط قشرهای گوناگون جامعه با روحانیت: مثل برگزاری نماز جماعت در سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی، دانشگاه‌ها و مدارس، استقرار نمایندگان ولی فقیه در سراسر کشور و در دانشگاه‌ها (همان: ص ۱۳۴).

- سامان‌یابی حوزه‌ها و نهاد روحانیت: با تقویت ظرفیت‌های پژوهشی، تبلیغی و تربیتی حوزه‌های علمیه از طریق کمک به تأسیس مدارس و حوزه‌های علمیه و مراکز پژوهشی و تبلیغی (همان: ص ۱۳۰).

ب) عملکرد ولایت فقیه در منصب ولایت قضایی

از وظایف ولایت فقیه، امور مربوط به دادرسی و قضاوت و رفع منازعات بین اشخاص حقیقی و حقوقی است. ولایت فقیه این وظیفه مهم را متناسب با نیاز جامعه با تأسیس نهادهای انقلابی قضایی مانند دادگاه و دادسرای انقلاب اسلامی (ذوعلم، ۱۳۹۰-۱۳۹۱: ص ۵۹؛ مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷: ص ۵۷-۶۲) و دادگاه و دادسرای ویژه روحانیت (ذوعلم، ۱۳۹۰-۱۳۹۱: ص ۶۳؛ مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷: ص ۶۳؛ کلاتری، ۱۳۸۹: ج ۶، ص ۷۰)، از طریق اصلاح سیستم قضائی کشور از قبیل توسعه قضایی (کلاتری، ۱۳۸۹: ج ۵، ص ۱۷۳) و رشد قوانین و مقررات جزایی اسلام (همان: ج ۵، ص ۱۱۱) و با نصب و عزل عالی‌ترین مقام قوه قضائیه طی چهار دهه گذشته اعمال کرده است.

ج) عملکرد ولایت فقیه در منصب ولایت اجرایی

برخی از عملکردهای ولایت فقیه را مطابق منصب اجرایی وی جهت اداره امور جامعه و اجرای حدود و تعزیرات (احکام انتظامی اسلام) در چهار دهه گذشته می‌توان در موارد ذیل احصاء کرد:

- مستقر کردن نظام جمهوری اسلامی ایران (ترخان، ۱۳۹۰-۱۳۹۱: ص ۱۸۸)،
 - ارائه الگوی مردم‌سالاری دینی (اکبری معلم، ۱۳۹۶: ص ۱۰۷؛ موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، ۱۳۹۴: ج ۲، ص ۴۵۸)،

- تثبیت نهاد ولایت فقیه^۱

۱. کتاب‌هایی از قبیل کشف اسرار، البیع، شؤون و اختیارات ولی فقیه، تحریرالوسیله، ولایت فقیه و وصیت‌نامه سیاسی الهی امام خمینی برای تبیین موضوع ولایت فقیه مناسب می‌باشند.

- دفاع از مظلومان و مبارزه با مستکبران (موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، ۱۳۹۴: ج ۲، ۱۵۰-۱۵۶، ۵۷۲-۶۲۶)،

- جلب مستمر رضایت و حمایت‌های مردم (کلانتری، ۱۳۸۹: ج ۱، ۸۳؛ امام خمینی، ۱۳۷۸ الف: ج ۱۷، ص ۲۵۱-۲۵۲؛ ج ۸، ص ۱۲۶-۱۲۷؛ ج ۱۹، ص ۳۷؛ همان، ۱۳۹۳: ص ۵۴)،
- تعیین و ابلاغ سیاست‌های کلی نظام (هزاوه‌ای، ۱۳۷۸: ص ۵۵، ۲۹، ۸۶؛ امام خمینی، ۱۳۷۸ الف: ج ۲۱، ص ۱۵۵).

- حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه گانه،

- تأمین امنیت و حفظ تمامیت ارضی ایران: ولی فقیه با تأسیس و تقویت نهادهای انقلابی نظامی مثل کمیته انقلاب اسلامی (مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷: ص ۲۵۶)، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (همان: ص ۱۴۱)، بسیج مستضعفین (همان: ص ۱۸۹؛ کلانتری، ۱۳۸۹: ج ۱، ص ۱۸۳) و با نصب و عزل فرماندهان نیروی نظامی و انتظامی (کلانتری، ۱۳۸۹: ج ۱، ص ۲۱۱)، کوشش کرد تا امنیت جامعه و تمامیت ارضی مملکت را به نفع شایسته‌ای تأمین نماید.

- تأمین رفاه نسبی و ارائه خدمات به مردم به‌ویژه محرومین (ولی فقیه این وظیفه را با تأسیس بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی (مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷: ص ۳۵)، کمیته امداد امام خمینی (مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷: ص ۲۶۰)، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (همان: ص ۳۹)، جهاد سازندگی (همان: ص ۵۱)، و هیأت‌های هفت نفره واگذاری زمین^۱ انجام داده است).

- تبیین و مهندسی اقتصاد جمهوری اسلامی

اقدامات ولی فقیه در اجرای این وظیفه شامل موارد ذیل می‌باشد:

تعیین و ابلاغ سیاست‌های کلان و جهت‌گیری‌های اقتصادی کشور (موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، ۱۳۹۵: ج ۳، ص ۳۲) از قبیل پیام نه ماده‌ای امام خمینی پس از پایان جنگ تحمیلی در دوران بازسازی کشور (امام خمینی، ۱۳۷۸ الف: ج ۲۱، ص ۱۵۵)، اعلام جهت و رویکرد اقتصاد در اسلام و

۱. ترکیب اعضای هیأت‌های هفت نفره عبارت بودند از: دو نفر نماینده وزارت کشاورزی، یک نفر نماینده وزارت کشور یا استانداری محل، یک نفر نماینده جهاد سازندگی، یک نفر نماینده حاکم شرع و ولی امر و دو نفر نماینده مردم ده به تأیید نماینده حاکم شرع (کلانتری، ۱۳۸۹: ج ۴، ص ۳۰۷).

جمهوری اسلامی و تاکید بر تنیدگی اقتصاد اسلامی با معنویت‌گرایی و حفظ ارزش‌های الهی (موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، ۱۳۹۵: ج ۳، ص ۵۲)، تبیین ویژگی‌ها و آرمان‌های نظام اقتصادی اسلام و جمهوری اسلامی (همان: ص ۵۸-۷۸)، تاکید بر عدالت اقتصادی و جایگاه آن در جمهوری اسلامی ایران و بیان ضرورت توأمانی پیشرفت و عدالت (همان: ص ۱۱۶-۱۲۴)، تقبیح مصرف‌زدگی، تجمل‌پرستی و اشرافی‌گری (همان: ص ۱۴۲)، مبارزه با انحصارطلبی (همان: ص ۱۷۷) و مفساد اقتصادی (همان: ص ۲۱۵)، دعوت و اصرار به اجرایی کردن اقتصاد مقاومتی و اقتصاد دانش‌بنیان برای رسیدن به استقلال اقتصادی، افزایش قدرت ملی و حفظ عزت کشور (همان: ص ۳۴۴)، تعیین اولویت اول کشور مبنی بر حل مشکلات اقتصادی و پیشرفت کشور از طرق مختلف و نام‌گذاری سال‌های متمادی با عناوین اقتصادی از قبیل سال «جهاد اقتصادی»، «رونق تولید» و «جهش تولید» در سال ۱۳۹۹ (همان: ص ۴۶۸-۴۷۶) که نتیجه این سیاست‌ها و اقدامات ولایت فقیه، تحقق نسبی عدالت، محرومیت‌زدایی و رفاه نسبی بوده است (همان: ص ۵۴۵).

۱-۵. نکته

از نکات قابل توجه در عملکرد ولایت فقیه طی چهار دهه گذشته، حرکت در مسیر سعادت با اجرای قوانین و احکام الهی توأم با رضایت و حمایت‌های مستمر مردم، تقویت وحدت و یکپارچگی در کل نظام، بهره‌گیری از مشورت کارشناسان داخلی، برخورداری از ایمان و توکل به خدا و ساده‌زیستی و پرهیز از گروه‌گرایی و رانت‌خواری بوده است. در واقع با حاکمیت ولایت فقیه، جمهوری اسلامی به دلیل تکیه بر قوانین الهی و عقل جمعی، تقویت روحیه خودباوری و فداکاری‌های مسئولان و مردم، مسیر پیشرفت و تعالی را طی کرده و می‌کند. از افتخارات آن می‌توان به استقلال، آزادی، حفظ تمامیت ارضی، کسب مقام اول در منطقه و جهان در برخی از جهات مهم از قبیل برخورداری از چرخه سوخت هسته‌ای، تولید علم، اقتدار نظامی، بهداشت و سلامت، تأمین اجتماعی، مشارکت سیاسی، ارائه الگوی مردم‌سالاری دینی و ترویج اسلام سیاسی اشاره کرد. به منظور رعایت استانداردها و پرهیز از طولانی شدن پرسش‌نامه، میزان آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه با ۱۲ گویه مندرج در جدول شماره ۲، مورد بررسی قرار گرفت.

۶. یافته‌های پژوهش

داده‌های پژوهش در دو بخش سیمای نمونه آماری و میزان آشنایی پاسخ‌گویان با عملکرد ولایت فقیه

مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

۶-۱. بخش اول: سیمای نمونه آماری

یافته‌های مهم مربوط به سیمای نمونه آماری در دو بُعد فردی و خانوادگی عبارتند از:
 - ۸۲/۱ درصد پاسخ‌گویان مرد و ۱۷/۹ درصد زن هستند.

- بیشترین درصد پاسخ‌گویان (۴۸/۲ درصد) در رده سنی ۳۰ تا ۴۰ سال قرار دارند. جمع درصد پاسخ‌گویان در دو گروه سنی ۲۰ تا ۳۰ و ۳۰ تا ۴۰ سال به حدود ۷۴ درصد می‌رسد، یعنی، بیشتر پاسخ‌گویان از طلاب نسل سوم انقلاب اسلامی بوده و حدود ۲۳ درصد از رده سنی ۴۰ تا ۷۰ سال، یعنی از نسل دوم انقلاب اسلامی می‌باشند.

- ۸۶ درصد پاسخ‌گویان متأهل و ۱۳/۶ درصد آنان مجرد، ۹۷/۴ درصد پاسخ‌گویان شهری و ۲/۴ درصد آنان دارای سکونت روستایی هستند.

- ۸۳/۵ درصد پاسخ‌گویان از طلاب دارای تابعیت ایرانی و ۱۶/۵ درصد دارای تابعیت خارجی در حال تحصیل در قم هستند.

- ۴۲/۲ درصد پاسخ‌گویان دارای سطح سه حوزوی، ۲۹/۱ درصد سطح دو، ۱۸/۷ درصد سطح چهار و ۱۰ درصد نیز در سطح یک حوزه می‌باشند.

- ۴۳/۵ درصد از پدران و ۶۲/۱ درصد از مادران طلاب شرکت‌کننده در این پیمایش، بی‌سواد یا دارای تحصیل ابتدایی و بقیه دارای مدارج تحصیلی سیکل تا دکترا هستند.

- ۲۷/۴ درصد شغل پدران طلاب، کارگری، کشاورزی و مانند آن بوده و ۸۵/۵ درصد از شغل مادران پاسخ‌گویان خانه‌داری است و مابقی دارای مشاغل کارمندی، فرهنگی و مشاغل آزاد هستند.

۶-۲. بخش دوم: تحلیل میزان آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه

در اینجا نخست جدول میانگین درصد آشنایی طلاب با هر یک از گویه‌ها نمایش داده می‌شود، سپس مهم‌ترین یافته‌های مربوط به آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه به طور مختصر تحلیل خواهد شد.

جدول ۲- توزیع میانگین درصد آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه

شماره گویه‌ها	گویه‌ها	درصد آشنایی
۱	تأسیس و تقویت نهادهای انقلابی از قبیل دفتر تبلیغات اسلامی و مرکز جهانی علوم اسلامی براساس وظایف ولایت فقیه در منصب ولایت دینی انجام شده است.	۶۷/۶
۲	احداث و توسعه بناها و نمادهای دینی از قبیل مساجد، مدارس علوم دینی و مصالهای نمازجمعه مطابق وظایف ولایت فقیه در منصب ولایت قضایی صورت گرفته است.	۳۶/۷
۳	احیای شعائر و نمادهای دینی مانند برگزاری نمازجمعه، مراسم اعتکاف و شب‌های قدر، مطابق وظایف ولایت فقیه در منصب ولایت دینی انجام می‌شود.	۶۵/۳
۴	تقویت ارتباط مردم با روحانیت با برگزاری نماز جماعت در سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی از جمله عملکردهای ولایت فقیه طی چهار دهه گذشته مطابق منصب ولایت دینی است.	۶۴/۵
۵	تأسیس و تقویت نهادهای انقلابی قضایی مانند دادگاه و دادرسی ویژه روحانیت از جمله عملکردهای ولایت فقیه طی چهار دهه گذشته مطابق منصب قضایی است.	۷۳/۳
۶	مستقر کردن نظام جمهوری اسلامی از عملکرد ولایت فقیه در چهار دهه گذشته برابر منصب ولایت دینی است.	۷۱/۹
۷	تثبیت نهاد ولایت فقیه با ارائه استدلال‌های عقلی و نقلی، گنجاندن اصل ولایت فقیه در قانون اساسی و دفاع مستمر از آن از عملکرد ولایت فقیه طی چهار دهه گذشته است.	۶۴
۸	دفاع از مظلومان و مبارزه با مستکبران از عملکرد ولایت فقیه طی چهار دهه گذشته است.	۸۸/۳
۹	حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه‌گانه از عملکرد ولایت فقیه طی چهار دهه گذشته است.	۸۶/۲
۱۰	تأسیس و تقویت نهاد انقلابی کمیته امداد امام خمینی از عملکرد ولایت فقیه طی چهار دهه گذشته است.	۸۳/۷
۱۱	تعیین شعار سال با موضوع اقتصادی مثل رونق تولید و جهش تولید از عملکرد ولایت فقیه براساس منصب ولایت قضایی است.	۴۸/۶
۱۲	حفظ استقلال و تمامیت ارضی از مهم‌ترین عملکرد ولایت فقیه طی چهار دهه گذشته است.	۸۴/۳
	میانگین	۶۹/۵۴

طبق داده‌های جدول شماره ۲، بیشترین درصد آشنایی طلاب با ۸۸/۳ درصد مربوط به گویه ۸ است که عالی ارزیابی می‌شود، یعنی، پاسخ‌گویان، دفاع از مظلومان و مبارزه با مستکبران را از عملکرد ولایت فقیه طی چهار دهه گذشته جمهوری اسلامی می‌دانند.

پایین‌ترین درصد آشنایی طلاب با ۳۶/۸ درصد مربوط به گویه ۲ است که ضعیف ارزیابی می‌شود. در واقع، طلاب به منفی بودن گویه مذکور توجه نکرده و در تطبیق عملکرد ولایت فقیه با مناصب سه‌گانه ولایت فقیه دچار اشتباه شده‌اند، به عبارت دیگر، تشخیص نداده‌اند که احداث و توسعه بناها و نمادهای دینی مثل مساجد از عملکرد ولایت فقیه برابر منصب دینی فقیه بوده است، نه از باب منصب ولایت

قضایی فقیه. همین علت برای پایین بودن درصد آشنایی طلاب در خصوص گویه ۱۱ با ۴۸/۶ درصد نیز صادق است. در واقع، طلاب در تفکیک عملکرد ولایت فقیه براساس مناصب سه‌گانه ولی فقیه دچار مشکل هستند. از سوی دیگر، درصد آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه که بدون ذکر و تفکیک به مناصب سه‌گانه ولایت فقیه می‌باشد، مثل گویه‌های ۸، ۹، ۱۰ و ۱۲، بالا است. بنابراین، طلاب در تفکیک عملکرد ولایت فقیه به مناصب سه‌گانه فقیه دچار ضعف بوده و در این حوزه نیاز به تقویت دارند.

میانگین درصد آشنایی طلاب با ۸۶/۲ درصد، با گویه ۹، با ۸۴/۳ درصد، با گویه ۱۲ و با ۸۳/۷ درصد با گویه ۱۰ به ترتیب در رتبه دوم تا چهارم قرار دارد. بالا بودن میزان آشنایی طلاب با این گویه‌ها و عملکرد ولایت فقیه در حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه‌گانه، تأسیس نهادهای انقلابی و حفظ استقلال و تمامیت ارضی، احتمالاً ناشی از این است که موارد مذکور از مهم‌ترین عملکردهای ولایت فقیه طی چهار دهه گذشته بوده و و این عملکردها به طور مکرر توسط عوامل مختلف جامعه‌پذیری در کشور مطرح شده‌اند.

میانگین درصد آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه در منصب ولایت دینی، ۵۸/۵۵ درصد است که متوسط رو به ضعیف ارزیابی می‌شود.

میانگین درصد آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه در منصب ولایت قضایی، ۷۳/۳ درصد است که خوب ارزیابی می‌شود.

میانگین درصد آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه در منصب ولایت اجرایی، ۷۵/۲۸ درصد است که خوب ارزیابی می‌شود.

جمع میانگین آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه در جمهوری اسلامی ایران در مناصب سه‌گانه، ۶۹/۵۴ درصد می‌باشد که خوب ارزیابی می‌شود.

با توجه به یافته‌های این تحقیق، طلاب ۴۰ تا ۷۰ ساله که از نسل دوم انقلاب اسلامی به حساب می‌آیند، میزان آشنایی آنان با عملکرد ولایت فقیه از طلاب ۲۰ تا ۴۰ ساله که از نسل سوم انقلاب اسلامی هستند، بیشتر است. هم‌چنین میزان آشنایی طلاب ۲۰ تا ۴۰ ساله (نسل سوم انقلاب اسلامی) از طلاب زیر ۲۰ سال (نسل چهارم انقلاب اسلامی) بیشتر است، یعنی عملکرد ولایت فقیه در ابعاد مختلف به درستی و در حد کافی به نسل سوم به ویژه نسل چهارم انقلاب اسلامی، منتقل نشده است.

تأثیر یا عدم تأثیر متغیرهای زمینه‌ای در آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه، در جدول شماره ۳ قابل مشاهده است.

جدول ۳- گزارش آماری تأثیر یا عدم تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه

متغیرها	جنس (مرد/زن)	وضع تأهل	محل سکونت (شهر/روستا)	تابعیت (ایرانی/خارجی)	سن	سطح تحصیل (سطح ۲، ۱، ۳ و ۴)	مدارس و مراکز محل تحصیل	تحصیل والدین	شغل والدین	مدت زمان تحصیل در حوزه	استقرار در قم یا استان‌های کشور
تأثیر یا عدم تأثیر	ندارد	دارد	دارد	ندارد	دارد	دارد	دارد	ندارد	دارد	دارد	ندارد

همان‌طور که در جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود، از تعداد ۱۱ متغیر زمینه‌ای مورد مطالعه، ۷ متغیر وضع تأهل، محل سکونت، سن، سطح تحصیلی، محل تحصیل، شغل والدین و مدت زمان تحصیل، در آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه تأثیرگذار بوده و تعداد ۴ متغیر جنس، تابعیت، تحصیل والدین و استقرار در قم و غیر قم در آشنایی آنان با عملکرد ولایت فقیه تأثیری نداشته است.

۷. نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر عملکرد و نتیجه کار ولایت فقیه در جمهوری اسلامی ایران طی چهار دهه گذشته براساس وظایف و اختیارات مذکور در قانون اساسی و دیدگاه امام خمینی، به تفکیک در سه منصب ولایت دینی، قضایی و اجرایی، مورد بررسی قرار گرفت که شایان توجه است؛ چرا که با سیاست‌ها و رهبری ولی فقیه و با حمایت مردم، جمهوری اسلامی ایران راه تعالی را طی کرده و از خطرها، تحریم‌ها و فشار دشمنان به سلامت عبور کرده است.

اگرچه درصد آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه در جمهوری اسلامی طی چهار دهه گذشته، در مجموع ۶۹/۵۴ درصد است که خوب ارزیابی می‌شود، ولی طلاب جامعه آماری نسبت به عملکرد ولایت فقیه براساس مناصب سه‌گانه (منصب دینی، قضایی و اجرایی) از آشنایی کافی برخوردار نمی‌باشند. ضمن آن‌که منابع مکتوب در این زمینه، غیر کافی بوده و از تنوع برخوردار نیست.

درصد آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه در آن دسته از گویه‌هایی که محوری و کلی بوده و از اصول اساسی به حساب آمده و به طور منظم و مستمر از طریق همه عوامل جامعه‌پذیری سیاسی مورد تأکید قرار می‌گیرند، در حد عالی است، مثل آشنایی با وظیفه و عملکرد ولی فقیه در «تعیین و ابلاغ سیاست‌های کلی نظام و فرماندهی کل قوا»، «تاسیس نهادهای انقلابی، تثبیت نهاد ولایت فقیه، مبارزه با مستکبران و حفظ استقلال و تمامیت ارضی». از دلایل بالا بودن درصد آشنایی طلاب با این دسته از گویه‌ها این است که این

عبارات مهم و امثال آن، در قالب‌های مختلف مثل بهره‌گیری از نصب تابلوها و دیوار نوشته‌های مدارس و مراکز آموزشی و اداری کشور، دستگاه‌های فرهنگی و تبلیغی و نهادها و مراکز مذهبی مثل مساجد و تکایا توسط عوامل مختلف جامعه‌پذیری مورد تاکید قرار می‌گیرد.

درصد آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه در آن دسته از گویه‌هایی که به صورت محدود مورد توجه هستند و از دقت نظر اندیشمندان در این حوزه می‌باشد، در حد ضعیف است، مثل آشنایی با عملکرد ولایت فقیه به تفکیک مناصب سه‌گانه.

۸. پیشنهادها

براساس یافته‌های تحقیق و پس از درک وضع موجود میزان آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه براساس روش پیمایشی، در این بخش پیشنهادهای زیر جهت بهبود و ارتقای میزان آشنایی طلاب، ارائه می‌شود:

۱) مدیریت حوزه‌های علمیه و مسئولان مدارس و مراکز حوزوی با برنامه‌ریزی و جدیت بیشتر جهت حفظ و ارتقای میزان آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه مطابق وظایف و اختیارات مذکور در قانون اساسی به تفکیک سه منصب ولایت دینی، قضایی و اجرایی بکوشند.

۲) سیاست هم‌افزایی بین مدارس، مراکز و نهادهای رسمی و غیررسمی حوزوی در عرصه‌های آموزشی، فرهنگی، هنری، علمی و تربیتی برای ترویج اسلام سیاسی و تبیین عملکرد ولایت فقیه توسط مسئولان امر و عوامل جامعه‌پذیری مورد تاکید قرار گیرد.

۳) نهاد روحانیت به رهبری مراجع و با هدایت ولی فقیه، تقویت و بهره‌گیری از نهادهای دینی و مذهبی از قبیل حوزه‌های علمیه، مساجد و حسینیه‌ها را مدام مورد تاکید قرار دهند و از تخریب و تضعیف آن به هر شکل ممکن پرهیز شود.

۴) توجه به وحدت به عنوان رمز موفقیت و تفرقه به عنوان عامل شکست در حد یک سیاست کلان در نظام اسلامی و حوزه‌های علمیه مدام مورد توجه قرار گیرد.

۵) برای آشنایی بیشتر طلاب با ابعاد مختلف عملکرد ولایت فقیه مطابق اصول متعدد قانون اساسی، برنامه‌ریزی و اقدام لازم و متناسب با هر سطح تحصیلی و فراخور رده‌های مختلف سنی و محل تحصیل طلاب صورت پذیرد.

۶) ترویج و تبیین عملکرد ولایت فقیه برای طلاب حوزه‌های علمیه و نیز توجه و بهره‌گیری از همه

عوامل جامعه‌پذیری ضروری است، مانند بهره‌گیری از نظام آموزشی در تدوین و تدریس متون آموزشی، بهره‌گیری از موسسات و نهادهای مذهبی مانند مساجد، حسینیه‌ها و دستگاه‌های فرهنگی (مانند دفتر تبلیغات اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و مراکز بسیج مدارس علمیه)، بهره‌گیری از رسانه‌های گروهی مثل فضای مجازی، نشریات، روزنامه‌ها، بهره‌گیری از خانواده طلاب (برنامه‌هایی برای ارتقای میزان آشنایی خانواده‌های طلاب با عملکرد ولایت فقیه طراحی و اجرا شود).

۷) مدیریت حوزه‌های علمیه در خصوص اخذ پایان‌نامه و رساله طلاب در موضوع ولایت فقیه از جمله در عملکرد ولایت فقیه، برنامه‌ریزی و تاکید نماید، از جمله تدوین نظام موضوعات پیرامون موضوع ولایت فقیه برای انتخاب موضوع پایان‌نامه و رساله در سطح سه و چهار حوزه، ترغیب طلاب و اساتید برای انتخاب موضوع در این زمینه و انتخاب کتاب سال حوزه در خصوص موضوع ولایت فقیه.

۸) با عنایت به تاثیر متغیرهای زمینه‌ای وضع تأهل (متاهل/ مجرد)، سن، سطح تحصیلی، محل تحصیل (مدارس و مراکز محل تحصیل)، شغل والدین و سابقه تحصیلی (سنوات تحصیلی) در میزان آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه، به منظور اثربخش بودن کار، ضروری است برنامه‌ریزان و مجریان، برنامه‌های خود را به تفکیک متغیرهای یاد شده تدوین و اجرا نمایند.

۹) نظر به ویژگی منظومه‌ای ابعاد مختلف موضوع ولایت فقیه، مدیریت حوزه‌های علمیه و مراکز حوزوی نسبت به حفظ و ارتقای میزان آشنایی طلاب با همه ابعاد عملکرد ولایت فقیه بکوشند.

۱۰) برنامه‌ریزی و برگزاری منظم جشنواره‌های علمی و مسابقات فرهنگی در حوزه‌های علمیه برای سطوح مختلف طلاب پیرامون عملکرد ولایت فقیه، از راه‌کارهای مناسب برای افزایش میزان آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه است.

۱۱) مطابق یافته‌های این پژوهش و کشف میزان آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه در مناصب سه‌گانه، برنامه‌ریزی برای حفظ و ارتقای سطح آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه با اولویت‌های زیر توصیه می‌شود، یعنی هرچه میزان آشنایی طلاب پایین‌تر بوده، در اولویت بالاتر قرار گرفته است.

اولویت اول: برنامه‌ریزی برای افزایش میزان آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه در منصب ولایت دینی.

اولویت دوم: برنامه‌ریزی برای افزایش میزان آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه در منصب قضایی،

اولویت سوم: برنامه‌ریزی برای افزایش میزان آشنایی طلاب با عملکرد ولایت فقیه در منصب ولایت اجرایی،

منابع

- اکبری معلم، علی (۱۳۹۳). اخلاق سیاسی امام خمینی و نسل سوم انقلاب اسلامی ایران. *سیاست متعالیه*، ۲(۵): ۱۰۳-۱۲۰.
- اکبری معلم، علی (۱۳۹۶). شاخص‌های اندیشه سیاسی امام خمینی. تهران: واحد یادگار امام، دانشگاه آزاد اسلامی.
- انوری، حسن (۱۳۸۱). *فرهنگ بزرگ سخن*. تهران: انتشارات سخن، ج ۱.
- ترخان، قاسم (۱۳۹۰-۱۳۹۱). مبانی و کارکردهای ولایت فقیه. *کتاب نقد*، سال ۱۳-۱۴، شماره ۶۱-۶۲.
- جولیوس، گولد؛ کولب، ویلیام ل. (۱۳۸۴). *فرهنگ علوم اجتماعی*. گروه مترجمان. تهران: انتشارات مازیار، چاپ دوم.
- خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۸ الف). *صحیفه امام، مجموعه آثار امام خمینی*. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ج ۴-۵، ۱۹-۱۶، ۲۱، ۸.
- خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۸ ب). *ولایت فقیه*. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ نهم.
- خمینی، سید روح‌الله (۱۳۹۳). *وصیت‌نامه سیاسی- الهی*. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ چهل و نهم.
- دواس، دی. ای. (۱۳۹۰). *پیمایش در تحقیقات اجتماعی*. ترجمه هوشنگ ناییب. تهران: نشر نی، چاپ سیزدهم.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۳). *لغت‌نامه دهخدا*. زیر نظر محمد معین، سیدجعفر شهیدی. تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ج ۱، ۸ (دوره جدید).
- ذوعلم، علی (۱۳۹۰-۱۳۹۱). کارکردهای ولایت فقیه در عرصه بنیان‌ها و نهادهای دینی. *کتاب نقد*، سال ۱۳-۱۴، شماره ۶۱-۶۲.
- طارمی‌راد، حسن و همکاران (۱۳۹۳). *حوزه علمیه*. در: *دانشنامه جهان اسلام*. تهران: بنیاد دانه‌المعارف اسلامی، ج ۱۴.
- عمید، حسن (۱۳۶۳). *فرهنگ عمید*. تهران: انتشارات امیرکبیر، ج ۱.
- کلاتری، ابراهیم (۱۳۸۹). *درآمد: مروری بر کارنامه سی ساله جمهوری اسلامی ایران*. در: *مجموعه مقالات نخستین همایش علمی درآمدی بر کارنامه نظام جمهوری اسلامی ایران*. تهران: دانشگاه تهران، ج ۴-۶، ۱.
- مرکز اسناد انقلاب اسلامی (۱۳۸۷). *فرهنگ‌نامه نهادهای انقلاب اسلامی*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی (۱۳۸۹). *فرهنگ‌نامه اصول فقه*. قم: نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت (۱۳۹۴). *کارکرد ولایت فقیه در نظام جمهوری اسلامی: احیاء و تبیین باورهای ناب توحیدی*. تهران: موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، ج ۲.

موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت (۱۳۹۵). کارکرد ولایت فقیه در نظام جمهوری اسلامی: تبیین و مهندسی اقتصاد جمهوری اسلامی. تهران: موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، ج ۳.
هزاوه‌ای، سید مهدی (۱۳۷۸). قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. تهران: محسن.

استناد به این مقاله

DOI: 10.22034/sm.2021.531080.1707

اکبری معلم، علی (۱۴۰۰). بررسی میزان آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه‌های علمیه با عملکرد ولایت فقیه در چهار دهه جمهوری اسلامی ایران. سیاست متعالیه، ۹(۳۴): ص ۲۳۱-۲۴۸.